

Кухарук О.Ю., молодший науковий
співробітник Інституту соціальної та
політичної психології НАПН України

КОНСТРУКТИВНІ СМИСЛИ ВІЙНИ ЯК РЕСУРС ЗАПОБІГАННЯ УСКЛАДНЕНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАВМУЮЧИХ ПОДІЙ

1. Питання смислу є одним із ключових як для теоретичного аналізу, так і для психологічної практики. Особливе місце посідає вивчення осмислення подій при переживанні кризових і травмуючих ситуацій.

2. У ході ряду емпіричних досліджень доведено, що втрата смислу під час травмуючи кризових подій є однією з ключових передумов непродуктивного їх переживання і збільшує ризик появи ускладнень та психічних розладів пов'язаних із переживанням таких подій. В свою чергу, віднайдення і реконструкція смислу травмуючої події є надзвичайно важливим ресурсом для продуктивного переживання кризових подій і після кризового росту.

3. За силою впливу війна є одним із найбільш кризових явищ як для суспільства в цілому, так і для особи зокрема. Зміни, що відбуваються в ході війни, зачіпають всіх, порушують основи звичного світу і мають масовий характер. Але на відміну від інших масових травмуючих подій (нещасні випадки, стихійні лиха тощо), у війні апріорно закладені певні смисли. Війна – це суспільне явище, яке не трапляється випадково. Війна як форма соціального конфлікту має свої причини, передумови, особливості перебігу, закінчення і осмислення. Все це призводить до появи і трансформації суспільних та індивідуальних смислів війни – для чого війна? які наші цілі? хто вороги? хто ми в цій війні? хто наші союзники і хто нас підтримує?

4. Усвідомлення і переживання базових, «архетипічних» смислів, які виникають в ході війни, є надзвичайно складними для людської психіки – вони складні, багатозначні, мають часто несвідому природу і зачіпають усі рівні ідентичності особистості. Наприклад, війна зачіпає і актуалізує такі людські цінності як вірність, самопожертва, ціна життя, поняття мужності, переживання втрати і смерті, ставлення до божественного, справедливості та багато інших. З точки зору

психології ці смисли є базовими, багатозначними і складними для осягнення, з однієї сторони, а з іншої містять в собі надзвичайно великий ресурс.

4. Смисли війни є апіорними, закладеними по замовчуванню в самій події, не наданими постскриптом, як буває при осмисленні випадкового нещасного випадку чи навіть смерті. Тобто дія смислу включається ще до початку травмуючої події і служить свого роду її запуском: те, що воїн пішов захищати, призвело до того, що з ним трапилась кризова подія (обстріл, поранення, втрата та ін.). Таким чином втрата смислу в ситуації війни сприймається особливо гостро.

5. У гібридній війні знецінення і викривлення смислів є одним із напрямів «бойових» дій. На кожен відрефлексований суспільством конструктивний смисл російська пропаганда запускає або підсилює уже існуючу деструктивну версію. Наприклад, «захищаю Батьківщину» – «воюєш не за Батьківщину, а за олігархів», «самопожертва» – «ви гарматне м'ясо», «добровільний похід на фронт» – «чого туди іти, нехай депутати дітей відправляють», «героїзм військових» – «там одні аватари, ніхто уже не воює».

6. Джерелами появи та поширення деструктивних смислів можуть бути і представники груп ризику – військові, сім'ї військових, волонтери, особи, що постраждали від війни. Це закономірно – представники цих груп знаходяться в кризовій ситуації, їх смисли і ресурси вразливі до внутрішніх деструкцій і зовнішнього впливу.

7. В цьому є додаткові ризики. Представники груп ризику, чутливих до деструктивних ідей та формулювань – військові, волонтери, громадські діячі. Саме ці люди, як правило, є одночасно і лідери суспільної довіри. Традиційно вважається, що інформація надана ними – правдива. Наприклад, часті у військових ідеї про «зраду», недостатнє забезпечення, некомпетентність та злонамірений саботаж командування, хоча і ґрунтуються на реальних обставинах, в переважній більшості випадків є і ще й деструктивними за своєю природою, перебільшеними, надмірно забарвленими негативними емоціями і не містять конструктивних ідей щодо можливої зміни ситуації. В ситуації бойових дій, стресу, травми такий спосіб мислення є

однією із можливих адаптивних стратегій викривлення мислення і відреагування на травмуючу подію.

8. В той же час, апелюючи до військових чи волонтерів, як до достовірного джерела, відреагування суспільства періодично теж набуває деструктивного характеру. Замість виокремлення проблеми, напрацювання шляхів вирішення, зниження негативізму, відбувається поширення негативних смислів та провокування негативних переживань. Це призводить до появи і популяризації масових деструктивних уявлень про смисли, що є у війні, уже на загальному суспільному рівні. І ці негативні суспільні смисли стають додатковим травмуючим фактором уже на етапі реабілітації. При цьому, суспільні групи, які таким чином відреаговують на нормальну травматичну реакцію, не знаходяться під впливом травмуючої події, для них така реакція не є природною. Як правило, у людей, що не є безпосередньо залученими до війни, є достатній ресурсний потенціал для протидії появі деструктивних смислів і напрацювання і поширення конструктивних. Ключовим у цьому питанні є готовність рефлексувати, обдумувати та критично аналізувати індуковані деструктивні ідеї.

9. Таким чином один із шляхів успішного подолання кризи зумовленої війною і умовою посткризового росту є напрацювання, уточнення і актуалізація продуктивних суспільних смислів війни та використання їх в якості ресурсу. Формами існування продуктивних смислів війни можуть стати спільні міфи та меми, наукові праці та дослідження, статті у ЗМІ, художні твори, формування спільної оцінки подій, протидія деструктивним смислам. Реалізуватись ці смисли можуть в першу чергу на побутовому рівні у ставленні до учасників війни та до подій війни. Адже позитивна оцінка і підтримка оточення суттєво знижує ризик ускладненого переживання травми. Окрім того, без наповненості реабілітаційних, соціальних та терапевтичних програм супроводу позитивними смислами та оцінками захисту Батьківщини, всі програми будуть залишатись механістичними, формальними і ефективність їх буде сумнівною.